

BİOLOGİYANIN TƏDRİSİ METODİKASI
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ БИОЛОГИИ
METHODOLOGY OF TEACHING BIOLOGY

UOT 372.857

Gülşən Nadir qızı Hacıyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti,

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0000-0002-1351-6730>

E-mail: gyulshan.gadzhiyeva@mail.ru

[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(1\).148-151](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(1).148-151)

ALİ PEDAQOJİ MƏKTƏBLƏRDƏ BİOLOGİYANIN TƏDRİSİ ZAMANI İNKLÜZİV
TƏHSİLLƏ BAĞLI MƏSƏLƏLƏRİN ÖYRƏDİLMƏSİ YOLLARI

Гюльшан Надир гызы Гаджиева

доцент

Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,

доктор философии по педагогике

ПУТИ ИЗУЧЕНИЯ ВОПРОСОВ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ПРИ
ПРЕПОДАВАНИИ БИОЛОГИИ В ВЫСШИХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ШКОЛАХ

Gulshan Nadir Hajiyeva

associate professor at the

Azerbaijan State Pedagogical University,

doctor of philosophy in pedagogy

WAYS OF TEACHING INCLUSIVE EDUCATION IN THE SUBJECT OF BIOLOGY
TEACHING METHODOLOGY IN HIGHER PEDAGOGICAL SCHOOLS

Xülasə. İnklyüziv təhsil bütün uşaqların fiziki, intellektual və digər xüsusiyyətlərinə baxmayaraq, ümumi təhsil sisteminə daxil edilməsinə və yaşayış yeri üzrə həmyaşıdları ilə birlikdə kütləvi ümumtəhsil məktəbində təhsil almasına əsaslanır.

“İnklyüziv təhsil” anlayışı təhsilin əsas insan hüququ olduğuna və daha ədalətli cəmiyyət üçün zəmin yaratdığına inamdan formalaşmışdır. Bütün tələbələrin fərdi keyfiyyətlərindən və problemlərindən asılı olmayaraq təhsil almaq hüququ vardır.

İnklyüzivlik sözün geniş mənasında təkcə təhsil sahəsini deyil, həm də sosial münasibətlərin bütün spektrini əhatə edir: iş, ünsiyyət, əyləncə. Hər yerdə rahatlıq, xoş əhval olmalı, ətraf mühitin, ictimai şəurun maneələri aradan qaldırılmalıdır.

Açar sözlər: *İnklyüziv, xüsusi, fərdi, təhsil, metod*

Аннотация. Инклюзивное образование основано на том, что все дети, несмотря на их физические, интеллектуальные и другие особенности, включены в систему общего образования и учатся в массовой общеобразовательной школе вместе со своими сверстниками по месту жительства.

Концепция «инклюзивного образования» основана на убеждении, что образование является основным правом человека и создает основу для более справедливого общества. Все учащиеся имеют право на образование, независимо от их индивидуальной квалификации и проблем.

Инклюзия в широком смысле слова охватывает не только сферу образования, но и весь спектр социальных отношений: работу, общение, развлечения. Везде должен быть комфорт и хорошее настроение, должны быть устранены препятствия среды и общественного сознания.

Ключевые слова: *инклюзивное, специальное, индивидуальное, образование, метод*

Abstract. Inclusive education is based on inclusion of all children in the general education system, regardless of their physical, intellectual and other characteristics, and studying in a mass general education school together with their peers based on their place of residence.

The concept of "inclusive education" is formed from the belief that education is a basic human right and creates a foundation for a fairer society. All students have the right to study, regardless of their individual qualifications and problems.

Inclusion in the broadest sense of the word covers not only the field of education, but also the entire spectrum of social relations: work, entertainment, entertainment. There should be comfort and good mood everywhere, obstacles of environment and social consciousness should be removed.

Key words: *Inclusive, special, individual, education, method*

Inklüziv təhsil elə bir təhsil və tərbiyə prosesidir ki, bu prosesdə fiziki, əqli və digər xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq bütün uşaqlar ümumi təhsil sisteminə daxil edilir və əlilliyi olmayan həmyaşıdları ilə birlikdə yaşayış yeri üzrə təhsil alırlar.

Inklüziv təhsilin xüsusiyyəti nədir?

Inklüziv təhsil və tərbiyə formasının fərqləndirici xüsusiyyəti bütün uşaqların fərdi təhsil ehtiyaclarını adətən inkişaf edən və "xüsusi" olanlara bölmədən nəzərə alınmasıdır.

Inklüziv təhsilin mənası nədir?

Inklüziv təhsil xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların təhsilə çıxışını təmin edən, bütün uşaqların müxtəlif ehtiyaclarına uyğunlaşma baxımından hamı üçün təhsilin əlçatanlığını nəzərdə tutan ümumi təhsilin inkişafı prosesidir.

Təlim məqsədləri: Şagirdlərin uzun müddət ərzində əldə etməsi gözlənilən geniş miqyaslı hədəflərdir. Bu hədəflər dövlət və ya məktəb proqramında öz əksini tapır.

Təlim hədəfləri: Həm qısa, həm də uzun müddətli olmaqla daha spesifik təlim nəticələridir.

Təlim hədəfləri müəllimlər tərəfindən müəyyən edilir, dərs planı və qiymətləndirmə strategiyalarını tərtib etməyə onlara kömək edir.

Təlim hədəfləri 3 hissəyə bölünür: Uşaq nəyi bilməlidir? Uşaq nəyi anlamalıdır? Dərsdən sonra, yarımil və ya dərs ilinin sonunda nə bacarmalıdır?

Nəyi bilməlidir? Şagirddən yadda saxlaması tələb olunan əsas məlumatlara faktlar, təriflər, tarixlər və lüğət daxildir.

Nəyi anlamalıdır? Konsepsiya, prinsiplər və ümumiləşdirmələr şagirdin anlamalı olduğu "əsas məsələlər"dir.

Nə bacarmalıdır? Müxtəlif kontekstlərdə uşaqların sərbəst olaraq tətbiq etməsi gözlənilən bacarıqlar nəzərdə tutulur. Bu tənqidi və yaradıcı düşüncə tələb edir.

Nümunə: Biologiya fənni "Səhraların biosferi" mövzusunda sonra şagirdlərdən aşağıda sadalananlar tələb olunur:

- Nəyi bilməlidir? Səhra bitkiləri; Səhra heyvanları; Təriflər: həyat dövrü, təbii şərait, ətraf mühit.

- Nəyi anlamalıdır? Səhra bitkiləri və heyvanları aid olduqları konkret mühitə uyğun davranış nümayiş etdirirlər. Səhra heyvanları və bitkilərinin qida zəncirini.

- Nə bacarmalıdır? Səhra heyvanları və bitkilərinin həyat dövrünü təsvir etmək. Səhra heyvanları və bitkilərinin yaşadığı mühitə uyğunlaşmasına imkan verən xüsusiyyətləri (funksiya və strukturlar) təsvir etmək. Səhra heyvanları və bitkilərinin qida zəncirinin bir qismi kimi bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsini müəyyən etmək. Səhrada baş verən dəyişikliklərin səhra heyvanlarına mənfə və müsbət təsirini müəyyən etmək.

Digər mövzu: "Təbiətdə və insan həyatında bitkilərin əhəmiyyəti"

Müəllim: "Bitkilərin təbiətdə və insan həyatında əhəmiyyəti" dərsliyinin mətnini oxuyun.

Müəllim: Dərsliyin mətni ilə tanış olduqdan sonra bitkilərin təbiətdə və insan həyatında əhəmiyyətindən danışaq.

- Yer üzündə insan həyatı bitkilərsiz mümkündürmü? (mümkün deyil, onlar qida və oksigen, sənaye üçün xammal verir, həyatımızı bəzəyir).

Bitkilər insanların istifadəsinə görə hansı qruplara bölünür? (yem, qida, dekorativ və texniki, dərman).

Bitkilərin heyvanlar üçün əhəmiyyəti nədir? (bitkilər qidadır; bəzi heyvanlar yaşayış evləri tikmək və qoruyucu məqsədlər üçün istifadə olunur)

Şagirdlər: öz seçimlərini təklif edirlər.

Müəllim: İndi alınan məlumatları dəftərlərə qeyd edək.

Şagirdlər: Dərslikdən təbiətdə və insan həyatında bitkilərin mənalılarının əsas növlərini yazın.

Müəllim: indi aşağıdakı tapşırığı yerinə yetirək (illüstrasiyalar və tapşırıqlar olan didaktik kartlar paylanır)

Şagirdlər: Dərslikdən təbiətdə və insan həyatında əsas rol oynayan bitki növlərinin adlarını yazırlar.

Müəllim sonra mövzu ilə əlaqədar krosvord həlli, klaster və digər tapşırıqlar verir.

İnklüziv formada. Dərsin mövzusu: "Otlar"

Müəllim: Bu gün sizinlə otlar kimi bitkilərin həyat forması haqqında danışacam (söhbət elementləri (mimika, jestlər, fasilə ilə danışmaq və s.) ilə müəllimin hekayəsi)

Otlar yerə yaxın bitən, ağac kimi hündür olmayan, bərk gövdəsi olmayan, gövdəsi yumşaq və yaşıl olan bitkilərdir.

Pəncərədən baxaq: qış ağacının görünüşünü təsvir edin.

Ot görürsən? (yox) ona nə olub? (quru yub, qar altında donub)

Qışda otlar ölür, yalnız toxumları qalır, yazda cücərəcək və yeni bitkilər görünəcək.

Gəlin bu aləmin sakinləri haqqında daha çox öyrənək. Bütün otlar meşədə bitə bilməz (Sizcə niyə? – qaranlıqdır). Açıq havada, çəmənliklərdə və çöllərdə ot üçün genişlikdir. Burada, yəni meşədə isə onların bütün hissələri – budağı, yarpağı, saplağı çox sıxılır, yayda isə əsl çəmənlikdə otların içindən keçmək çətindir.

Biz çəmənlikdə torpağı qazmağa çalışsaq, nə görəcəyik? – yalnız kürəklə onun üst qatını kəsə bilərik. Otların kökləri bir-birinə qarışmışlar, axı bura çəmənlikdir.

Burada nə qədər müxtəlif otlar var – saymaq olmur. Adətən biz "ot" sözünü birbaşa yerdən böyüyən uzun nazik yarpaqlı bitkilərə deyirik.

Otlar müxtəlifdiirlər, buna görə də birlərinə sıxlıq yaratmırlar. Otlar arasında işıqsevənlərin gövdəsi hündürdür. Gövdəsi qısa olanlar onların kölgəsində inkişaf edirlər.

Otların necə çiçək açdığına baxaq. Yayda onların üzərində nazik, lakin çox güclü bir sap böyüyəcək – bu saman çöpüdür. Saman çöpünün üzərində düyünlər görəcəksiniz. Saman bir düyündən o biri düyünə qədər böyüyür. İçərisi də boru kimi olur. Hər borunun sonunda yarpağı inkişaf edir. Samanın yuxarı hissəsində isə sünbülü olur (müəllim ot bitkisinin gövdəsini, yarpağı və sünbülünü canlı şəkildə göstərə bilər).

Yazda çəmən otları tamamilə eyni görünür: "yaşıl otlardır". Yayda isə otlar küləyin təsiri ilə yellənəndə onların nə qədər fərqli olduğunu görmək olar. Bu otlardan biz yayda çaləng düzəldib başımıza bəzək kimi qoyuruq.

Altı ayda bir qarış.

Bir ayda altı qarış.

Taxıl.

Müəllim: indi aşağıdakı tapşırığı yerinə yetirək (illüstrasiyalar və tapşırıqlar olan didaktik kartlar paylanır).

Tamamlanmış tapşırıqlar əsasında söhbət (söhbət elementləri ilə) aparılır.

Müəllim:

Otlar haqqında nə öyrəndiniz? (bunlar yerə yaxın bitən bitkilərdir, ağac kimi hündür deyil, möhkəm gövdəsi yoxdur, gövdəsi yumşaq və yaşıldır.)

Çəmənlikdə hansı otlar bitir? (taxıl və yonca, çobanyastığı kimi müxtəlif ot bitkiləri.)

Çəmən nədir? Niyə meşədə çəmənliyə nisbətən torpaqda ot bitkilərinin sıxlığı azdır? (Çəmənə bitkilərin bir-birinə qarışmış kökləri çoxdur. Çünki çəmənlikdə ot bitkilərinin sayı daha çoxdur.)

Nəyə görə onlar sıxlıq olsa da birlikdə yaşaya bilirlər? (bəziləri işıqsevər olur, bəziləri də kölgədə inkişaf edir).

Biologiyanın tədrisi şagirdlərin əqli və fiziki inkişafındakı nöqsanların aradan qaldırılmasına yönəlib. Canlı və cansız təbiətlə tanışlıq prosesində şagirdlərin müşahidə, nitq və təfəkkürü inkişaf etdirir, ən sadə səbəb-nəticə əlaqələrini və canlı orqanizmlərin qarşılıqlı əlaqəsini qurmağı öyrənirlər. Dərsləri apararkən informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından fəal şəkildə istifadə edilir. Şagirdlərə multimedia təqdimatlarına, maarifləndirici sənədli və bədii filmlərə baxmağı təklif olunmalıdır. Buna əsasən aşağıdakı müxtəlif didaktik materiallardan istifadə oluna bilər:

- proqramın mövzuları üzrə cədvəllər və tablolar, kartlar, illüstrasiyalar,
- ölçülü tablolar,
- tərəvəzlərin, meyvələrin, göbələklərin süni formaları,
- bitkilərin, təbii obyektlərin quruluşunun modelləri,
- herbarilər;
- həşəratların, mineralların kolleksiyaları;
- heyvan skeletləri.

Əyaniliyə görə heç bir məktəb fənni biologiya ilə müqayisə oluna bilməz. Müvafiq olaraq, belə uşaqlarla işləməkdə vacib element biologiyadan rəsm çəkmək və mikroskopla işləməkdir. Eyni zamanda, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların iş tempinin də nəzərə alınması vacibdir. Bioloji rəsmlərin öz-özünə yerinə yetirilməsi çətinlik yaradır. Bu vəziyyəti "Bitki hüceyrəsinin quruluşu" dərsinin nümunəsində nəzərdən keçirmək olar. Müəllim əvvəlcədən rəsm şablonunu hazırlayır, çap edib əlilliyi olan şagirdə verir. Şablonunda şəkil və şəkil üçün başlıqların siyahısı var, şagirdin vəzifəsi şəkil üçün rəqəmsal qeydi imzalamaq olacaqdır. Uşaq çox şey göstərmədən öhdəsindən gəlirsə, şablonun konturlarının köməyi olmadan öz əlinizlə iş kitabın-

da bənzər bir rəsm çəkməyə çalışmağı təklif edə bilərsiniz.

Problemə aktuallığı. Inklüziv təhsil və tərbiyə formasının fərqləndirici xüsusiyyəti bütün uşaqların fərdi təhsil ehtiyaclarını adətən inkişaf edən və "xüsusi" olanlara bölünmədən nəzərə alınmasıdır.

Ali pedaqoji məktəblərdə oxuyan gənclərə orta məktəbdə inklüziv təhsilin öyrədilir. Gələcəyin biologiya müəllimlərinə də inklüziv yanaşmanın yollarını öyrənilir.

Problemə elmi yeniliyi. Ali pedaqoji məktəblərdə inklüziv yanaşmanın yolları nümunələr əsasında məqalədə göstərilmişdir.

Problemə praktik əhəmiyyəti. Inklüziv, diferensial yanaşma nəticəsində şagirdin bilik səviyyəsi daha da yüksəlir, elmə, oxumağa marağı artır. Biologiya fənnində keçilən bütün mövzularda inklüzivlik və diferensiallığa riayət etmək lazımdır.

Ədəbiyyat:

1. Burns, Mary. "Five Models of Teacher-Centered Professional Development." <https://www.globalpartnership.org/blog/five-models-teacher-centered-professional-development>, Education Development Centre, 2014.
2. "Flipping Teacher Professional Development." <https://www.globalpartnership.org/blog/flipping-teacher-professional-development>, Education Development Centre, 2016.
3. "Professional Development Alternatives to the Workshop." <https://www.globalpartnership.org/blog/professional-development-alternatives-workshop>, Education Development Centre, 2018.
4. UNICEF. "Vebinar 11, Əlçatan məktəb və təlim mühiti – Universal Öyrənmə Dizaynı. Texniki məlumat kitabçası." -Nyu-York: UNICEF, -2014.
5. "Vebinar 12 – Müəllim, inklüziv və uşaqyönümlü təlim və pedaqogika. Texniki məlumat kitabçası." - Nyu-York: UNICEF, - 2014.
6. UNICEF və WHO. "Əlilliyi olan uşaqlar üçün köməkçi texnologiya. Təhsil, inklüziya və iştirak üçün imkanların yaradılması: Müzakirə vərəqəsi" <https://www.unicef.org/disabilities/files/Assistive-Tech-Web.pdf> (Son giriş tarixi: 14/11/18), UNICEF və WHO, 2015.
7. Villing, C. "Görmə məhdudiyyətləri olan şagirdlərin təlimi" <https://www.teachingvisuallyimpaired.com/board-work-chalk-interactive-white.html> (Son giriş tarixi: 13/11/18), 2018.
8. <https://kbsu.ru/bez-rubriki/inkluzivnoe-obrazovanie-chto-jeto-takoe/> © Kabardin-Balkar Dövlət Universitetinin rəsmi saytı. HM. Berbekova

Redaksiyaya daxil olub: 10.01.2025